

Hive Hanlığı (1511-1920)

Murat Özkan

İstanbul, Selenge Yayınları, 2022, 128 sayfa, ISBN: 978-625-7459-72-3.

Şeyma BÜLBÜL*

Bilimsel veya tarihî araştırmalar yapılırken parçadan bütüne doğru yol almak hem araştırma yapan kişinin hem de konunun meraklısının daha iyi sonuçlar almasına yardımcı olacak bir öneme sahiptir. Değerlendirmesini yaptığımız bu kitapta da Hive Hanlığı'nın siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel yapılarından bahsedildiğini; bir hanlığın parçadan bütüne kuruluşunun ve yıkılışının ele alındığını görüyoruz.

Murat Özkan'ın kaleme aldığı bu kitap 128 sayfa ve 5 bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Öncelikle giriş kısmında kısa ve öz olarak Hive Hanlığı'nın hangi coğrafyada kurulduğu, kurulduğu bölgenin yani Harezm'in yüzyıllar boyunca mücadeleler verdiği; cihan medeniyetinin şekillenmesinde, bilimin gelişmesinde önemli rol oynadığı, Türkistan'da siyasi ve iktisadi alanlarda etkili olduğu belirtilmektedir. Harezm kelimesi “et” manasına gelen *har* ve odun manasına gelen *rizm* kelimelerinin birleşimiyle (Harrizm) türemiş, zamanla Harezm olmuştur. Diğer bir görüş ise Eski Turan ve İran bölgeleri arasında yer alan Harezm'in *Güneş Ülkesi*, *Güneşli Yer* olduğudur. Harezm gölgesinde Harzemşah unvanıyla hüküm süren ilk hanedan Afrigoğullarıdır. Harzemşahlar döneminde bu bölgede ilmî ve edebî faaliyetlerin arttığı bilgisine ulaşmaktayız. Bu bölgenin Persler, Afrigoğulları, Emeviler, Abbasiler, Me'muniler, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular ve Harzemşahlar tarafından yönetildiği de bilinmektedir.

“Kökenler: Yedigâr Şibanîler ve Hive Hanlığı'nın Doğuşu” adlı birinci bölümde; hanlığın soyunun

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Tarih Bölümü, Çorum, hennepseyma@gmail.com

nereden geldiği, hanlığın hangi coğrafyada kurulduğu ve asıl kurucularının kimler olduğu gibi konular ele alınmış ve alt başlıklarda kronolojik sıra ile gerek hanlık içindeki gerekse de dışarıdaki mücadeleler ele alınmıştır. Mesela; Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'nin evladı olan Şiban, Şibanî hanedanına da ismini vermiştir. Şiban Han'ın soyundan gelecek İlbars ve Bilbars (Balbars) adındaki iki kişi Harezmi bölgesinde kurulacak olan Hive Hanedanlığı'nın kurucuları olacaktır. İlbars Han'ın ölümünden sonra oluşan yönetim boşluğunun, diğer Türk devletlerinde de gördüğümüz saltanat kavgalarının ve bu sırada ülkedeki karışıklıkların artmasına sebebiyet verdiğini görüyoruz. Ayrıca hanlığın mücadelesinin Özbeklerle başladığını ve devamının da geleceğini söyleyebiliriz.

“Çar Petro ve Türkistan'ın Keşfi: Yadiğar Şibanî'lerin Tasfiyesi” adlı ikinci bölümde; 1711 yılında Osmanlı Devleti ile Prut Savaşı'na giren ve kaybeden Rusya'nın Osmanlı ile mücadelesine biraz ara verip Türkistan'a yöneldiğinden ve amacının Çarlık ekonomisini düzeltmek olduğundan söz ediliyor. 1700 yılında Hive Hanlığı'ndan gelen bir koruma isteğinin de kendisinin tabiri caizse ekmeğine yağ sürdüğünü, yavaş yavaş bu politikasını elde etmek için adımlar atmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz. Türkistan bölgesinde keşifler yapmak için bir komutan gönderen Petro zaman zaman da durum hakkında raporlar almıştır ve Rusların barışçıl amaçlar ile bölgeye geldiklerini söyleyerek keşiflerine devam etmişlerdir. Tabii ki bu süreç o kadar kolay olmamıştır ve Hive Hanlığı'na karşı gerçekleştirilen Rus seferini Şir Gazi Han bertaraf etmiştir. 1717'de Çerkasskiy adındaki komutanın bu seferin sonucunda başarısız olması ve Hive Hanlığı tarafından yenilmelerine sebep olması Rusların Hive'yi ele geçirme konusundaki girişimlerini, hırslarını daha çok artırmıştır. *Bekoviç gibi kaybetmek* deyimini de bu seferde kaybeden Çerkassy'nin başarısızlığı sonrası ortaya çıkmış bir deyim olmuştur.

“Modern Zamanlarda Hive Hanlığı: Kongratlar İdaresi ve Çarlık Rusya'yla İlişkiler” adlı üçüncü bölümde; Kongratların Hive'de yönetimi ele geçirmesinden ve Çarlık Rusya'nın Hive'ye ikinci seferinden bahsedilmektedir. 1825 yılında Hive Hanlığı'nı Allah Kulu Han'ın yönettiği, Rusların Çerkassyk tarafından düzenlenen ve başarısızlıkla sonuçlanan sefer sonrasında tekrar bir sefer düzenlemedikleri ancak diplomatik ilişkilerinin devam ettiği bilgisine ulaşıyoruz. 18. yy. genel manada Ruslar ile Hive Hanlığı arasındaki ilişkilerin düzeldiği bir dönemdir. Eserde, 18-19. yy.larda Çarlık Rusya ile Hive Hanlığı arasında herhangi bir savaşın yaşanmadığı ancak daha sonra 1839 yılında ikinci kez Hive Hanlığı'na bir sefer düzenlendiğinde Orenburg valisi olan Perovskiy'nin bu seferin komutanı olduğu ve sefer iznini I. Nikolay'ın verdiği bilgisine ulaşıyoruz. Çerkasskiy'nin başarısız Hive seferini Perovskiy'nin başarmak istemesi, bölgedeki İngiltere'nin varlığının Rusya'yı kışkırtması, Kazak steplerinde Ruslara karşı başlatılan direnişin Hive Hanlığı tarafından teşvik edildiği düşüncesi, Hive Hanlığı'ndaki Rus esirlere kötü davranıldığı bilgisi ve son olarak Hive hanı Allah Kulu'nun Çarlık Rusyası'nın isteklerini yerine getirmemesi seferin sebepleri olarak görülmüş, askerî lojistik hazırlıkları tamamlanınca 18 Kasım 1839'da da sefere çıkılmıştır. Ancak hem iklim şartları hem de coğrafi şartların çok iyi bilinmemesi sebebi ile Perovskiy'nin 8 ay sonra, 1840 yılının temmuz ayında başarısız bir şekilde geri dönmesi ile sefer sonuçlanmıştır.

“İşgal ve İlhak: Hive Hanlığının Yıkılması ve Çarlık Rusya İdaresi” adlı dördüncü bölümde; Rusların Türkistan topraklarına saldırmalarından, bu saldırıların Hive’ye saldırı sebepleriyle aynı sebepleri içerdiğinden yani yayılma politikası olduğundan bahsedilmiştir. Zamanla Hive Hanlığı’nın etrafının sarılmasıyla Hive seferi kaçınılmaz olmuş ve 1873 yılında Ruslar Hive’ye sefer düzenlemiş, üç grup şeklinde ilerleyen Ruslar ilk başlarda iyi ilerlemiş olsa da sonraları yine coğrafi şartlar ve iklim şartları gereği biraz gerilemeye başlamışlardır. Bu olumsuzluklara rağmen Hive Hanlığı, Kaufman ve Seyyid Muhammed Han tarafından imzalanan antlaşma ile artık Rusların sömürge toprağı olmuştur.

“Genel Hatlarıyla Hive Hanlığında İdari, Ekonomik ve Kültürel Yapı” adlı beşinci bölümde; tarihteki birçok Türk devletinde olduğu gibi Hive Hanlığı’nda da *kut* anlayışının hâkim olduğuna değinilmiştir. Cengizhan’ın soyundan gelmek ve başa geçen hanların bu soydan olması önemliydi. Aynı zamanda bu bölümde ordu teşkilatından, dinî yapıdan, ekonomik düzenden, mimari anlayıştan ve edebiyattan bahsedildiğini alt başlıklar hâlinde görüyoruz. Hanlık her ne kadar siyasi olarak zor zamanlardan geçse de özellikle edebî anlamda gelişmiş ve önemli eserlerin kaleme alınmasında rol oynamıştır. Misal vermek gerekirse bu eserlerden bazıları Ebu’l Gazi Bahadır Han’ın *Şecere-i Terakime* ve *Şecere-i Türk*’üdür.

Sonuç olarak; 16. yy.da kurulup 20. yy.ın ilk çeyreğine kadar hüküm süren Hive Hanlığı’nın kurulmasından yıkılmasına kadar geçen süreçte hanların, özellikle Kongratların başa geçeceği döneme kadar Cengiz Han’ın soyundan geldiklerini ve bunun ne kadar önemli olduğunu anlıyoruz. Harezmi bölgesinde kurulan Hive Hanlığı’nın siyasi, iktisadi, sosyal alanlarda, dil ve edebiyat alanlarında ne kadar önemli olduğunu, çoğu zaman gerek kendi içinde gerek çevresindeki devletler ile mücadele içerisinde olduğunu, yıkılma sürecine kadar ne aşamalardan geçtiğini öğrenmiş oluyoruz.

Harezmi bölgesinde kurulan bir hanlığın özellikle siyasi oluşumunu ve sonuçlarını merak eden okur, *Hive Hanlığı (1511-1920)* adlı bu eserde sorularının cevabını bulabilir. Aynı zamanda Cengiz Han’ın soyundan gelenlerin nerelerde nasıl devletleştiklerini, neler yaptıklarını; Rus Çarlığı’nın Prut Savaşı’ndan sonra hedefini nereye, neden harcadığını merak edenler için de cevaplar barındıran bir eserdir.